

TOKAT İLİNDE YETİŞTİRİLEN BAŞLICA MEYVELERİN ÜRETİM VE PAZARLAMA DURUMU VE MEVCUT SORUNLARI

Yrd. Doç. Dr. Kemal ESENGÜN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat-Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Tokat ilinde yoğun olarak üretimi yapılan bazı meyvelerin üretim ve pazarlama durumlarını ortaya koymak ve bu konudaki mevcut sorunları irdelemektir.

Büyük ölçüde literatüre dayalı olarak hazırlanan bu çalışmanın ana materyalini, konu ile ilgili olarak mevcut istatistiki yayınlardan elde edilen veriler ile, ildeki 112 adet meyve üreticisinden anket yolu ile toplanan ve 1987-1988 üretim dönemini içeren bilgiler oluşturmuştur. Bunun yanısıra konu ile ilgili olarak yapılmış araştırma, inceleme ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Verilerin analizinde, yıllar itibarıyla meydana gelen toplam yüzde değişimler ile birlikte yıllık değişimler ve ortalama yıllık artış oranları hesaplanmış ve yorumlanmıştır. Ortalama yıllık artış oranları hesaplanırken en küçük kareler yöntemi ile hesaplanan trend denklemlerinden, toplam yüzde değişimler ve yıllık değişimler hesaplanırken de genel ve zincirleme indekslerden yararlanılmıştır.

THE SITUATION OF PRODUCTION AND MARKETING AND EXISTING PROBLEMS OF PRINCIPAL FRUITS PRODUCED IN TOKAT PROVINCE OF TURKEY

ABSTRACT

The main purpose of this research is to put forward the production and marketing situa-

tion of some fruits which are produced intensively in Tokat province of Turkey. The basic material of this research, which was prepared mainly on the basis of literature, consist of the data obtained from statistical publications on the subject and the information obtained by survey methods from 112 fruit producers in the province and the information comprising 1987-88 production period. In addition to that, articks, research, and the studies on the subject have been benefited by.

In the analysis of the data, together with total percent changes and annual percent changes, and average annual increase ratio have been calculated and evaluated. In the calculation of average annual increase, ratio trend eguations, which are calculated by the smallest squares methods, have been made use of and in the calculation of annual changes, general and joint indexes have been benefited by.

1. GİRİŞ

Türkiye'de meyve üretimi halkın beslenmesi, meyve işleyen sanayilere hammadde temin etmesi ve dış ticarete konu olması yönünden önemli bir üretim faaliyeti durumundadır. Bununla birlikte yine ülkemiz meyve türleri ve üretimi bakımından oldukça geniş potansiyele sahip ülkelerden birisidir ve birçok meyve türünün yetiştirilmesine elverişli ekolojilere sahip bulunmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarakta, meyve üretimi Türkiye'de farklı bölgelerde yoğunlaşmış ve ekolojik koşulların elverdiği oranda da yayılma olanağı bulmuştur (13).

Orta Karadeniz Bölgesinde veya Orta Doğu Tarım Bölgesinde yer alan Tokat ili meyvecilik faaliyeti bakımından önemli bir konuma sahiptir. İlde meyvelik arazi toplam tarım alanlarının % 5'ini oluşturmakta, ayrıca Çizelge 1'de de izlenebileceği gibi 1986 yılı verileriyle Tokat İli Bitkisel Üretim Değerinin % 17.2'sini meyveler oluşturmaktadır. Bunun yanısıra 1986 yılı verilerine göre Türkiye'de toplam meyve üretiminin % 6.08'i Ortadoğu Tarım Bölgesinde üretilmekte ve bu bölgedeki toplam meyve üretiminin % 18.17'si de Tokat ilinden sağlanmaktadır.

Çizelge 1: Tokat ili Bitkisel Üretim Değeri ve Ürün Grupları itibariyle Dağılımı (1986 Yılı)

Ürün Grupları	Üretim Değeri (1000 TL.)	Toplam Üretim Değeri İçindeki Payı (%)
Hububat	24.946.446	27.24
Sımaı Bitkiler	25.263.426	27.59
Meyveler	15.791.040	17.22
Sebzeler	18.134.130	19.80
Bakliyat	7.463.160	8.15
TOPLAM	91.568.202	100.00

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri (1986), İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları No: 30, Sh. 6

Tokat ilinde başlıca meyvelerden üzüm yetiştiriciliği yanısıra Elma, Şeftali, Armut ve Vişne yetiştiriciliği oldukça yaygındır. Nitekim 1986 yılı verilerine göre (Tarımsal Yapı ve Üretim 1987'deki rakamlar dikkate alınarak oranlar araştırmacı tarafından hesaplanmıştır) Ortadoğu tarım bölgesinde toplam elma üretiminin % 42.66'sı, toplam şeftali üretiminin % 22.05'i ve toplam üzüm üretiminin % 14,3'ü Tokat ilinden sağlanmıştır. Tokat ili Ortadoğu tarım bölgesinde Üzüm, Elma ve Vişne üretiminde ilk sırayı alırken, Şeftali üretiminde de Samsun ilinden sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Oldukça geniş meyvecilik potansiyeline sahip Tokat ili meyve üretiminde, gerek üretim sürecinde ve gerekse pazarlama sürecinde teknik ve ekonomik birçok sorunlar söz konusudur. Mevcut durumun ve sorunların ortaya konulması, bu potansiyelin daha iyi değerlendirilebilmesi ve yöre tarımı için meyvecilik faaliyetinden beklenen faydanın artırılması bakımından izlenmesi gereken politikalara ışık tutabilecek ve ne gibi sorunların çözülmesi gerektiğini ortaya koyacaktır. Konu bu bakımdan oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın temel amacı, Tokat ilinde yoğun olarak üretimi yapılan bazı meyvelerin üretim ve pazarlama durumlarını ortaya koymak ve bu konudaki mevcut sorunları irdelemektir. Temel amaç bu olmakla birlikte, ele alınan meyvelerin üretimlerinde yıllar itibariyle ortaya çıkan değişimlerin incelenmesi, bu değişimlerin nedenlerinin belirlenmeside çalışmanın diğer amaçları arasında yer almaktadır.

Çalışmada ilde yoğun olarak yetiştirilen meyvelerden Elma, Şeftali, Vişne ve Üzüm ele alınmış, bunların yıllar itibariyle üretim durumları, pazarlama kanalları, fiyat durumları ve üretimde kullanılan bazı girdilerin fiyat hareketleri incelenmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Büyük ölçüde literatüre dayalı olarak hazırlanan bu çalışmanın ana materyalini, konu ile ilgili olarak mevcut istatistikî yayınlardan elde edilen veriler ile ilde meyve üretiminin yoğun olarak gerçekleştirildiği 50 adet köyden % 25 oranında basit tesdüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 13 köydeki 112 adet meyve üreticisinden anket yolu ile toplanan ve 1987-1988 üretim dönemini içeren bilgiler oluşturmuştur. Meyve üreticilerinin seçiminde de basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ayrıca konu ile ilgili yapılmış araştırma inceleme ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Ele alınan meyvelerin üretim durumları çizelgeler halinde düzenlenmiş ve ayrıca dağıtım kanalları şekillerle sunulmuştur. Bunun yanısıra gerek ürün fiyatları ve gerekse meyve üretiminde kullanılan bazı girdilerin fiyatlarında çizelgeler halinde verilmiştir. Konu incelenirken geçmiş yıllara ait verilerde yer verilerek analizler belirli bir zaman süreci için yapılmaya çalışılmıştır.

Verilerin analizinde, ortalama yıllık artış oranları hesaplanırken en küçük kareler yöntemi ile hesaplanan trend denklemlerinden, toplam yüzde değişimler ve yıllık değişimler hesaplanırken de genel ve zincirleme indekslerden yararlanılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1. Tokat İline Yetiştirilen Başlıca Meyvelerin Üretim ve Pazarlama Durumu

3.1.1. Elma Üretimi ve Pazarlaması

Tokat ili elma üretiminin büyük çoğunluğu merkez ilçeden sağlanmaktadır. 1988 yılı istatistiklerine göre Merkez ilçedeki üretim toplam Elma üretiminin % 56.85'ini oluşturmuştur. Merkez ilçeyi sırasıyla Niksar, Erbaa, Turhal ve diğer ilçeler izlemektedir. İldeki toplam elma üretimi yıllar itibariyle Çizelge 2'de sunulmuştur. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, gerek ağaç sayısında ve gerekse üretimde yıllar itibariyle dalgalanmalar söz konusudur. Nitekim 1986 yılında Elma üretimi bir önceki yıla göre % 89.98 oranında artarken, 1987 yılında 1986 yılına göre % 54.6 oranında azalma göstermiştir. 1988 yılında ise bir önceki yıla göre % 27.5 oranında artmıştır.

Ortalama yıllık artış oranlarına bakıldığında, 1977-1988 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde elma üretimi ortalama yılda % 3.61 oranında artarken, meyve veren yaştaki elma ağacı sayısında ortalama yılda % 0.07 oranında artmıştır.

Elma üretimindeki bu dalgalanmalar, büyük ölçüde yıldan yıla iklim şartlarında ortaya çıkan ani değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca meyve veren yaştaki ağaç sayısında ortalama yıllık artış oranının çok küçük olması bu üretim dalındaki gelişmenin önemli ölçülerde olmadığını ortaya koymaktadır.

Çizelge 2: Tokat ilinde Yıllar İtibariyle Elma Üretimi ve Meyve Veren Yaştaki Elma Ağacı Sayısı

Yıllar	Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı				Elma Üretimi			
	(Adet)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)	(Ton)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)
1977	465000	100	--		25 144	100	--	
1978	463500	99.68	99.68		16 468	65.49	65.49	
1979	441400	94.92	95.23		21 860	86.94	132.74	
1980	465050	100.01	105.36		24 775	98.53	113.33	
1981	489570	105.28	105.27		25 431	101.14	102.65	
1982	480280	103.28	98.10	0.07	26 734	106.32	105.12	3.61
1983	428635	92.18	89.25		64 960	258.35	242.99	
1984	450028	96.78	104.99		78 015	310.27	120.10	
1985	459716	98.86	102.15		22 053	87.70	28.27	
1986	453184	97.46	98.58		41 896	166.62	189.98	
1987	473870	101.90	104.56		19 021	75.65	45.40	
1988	474980	102.15	100.23		24.246	96.43	127.50	

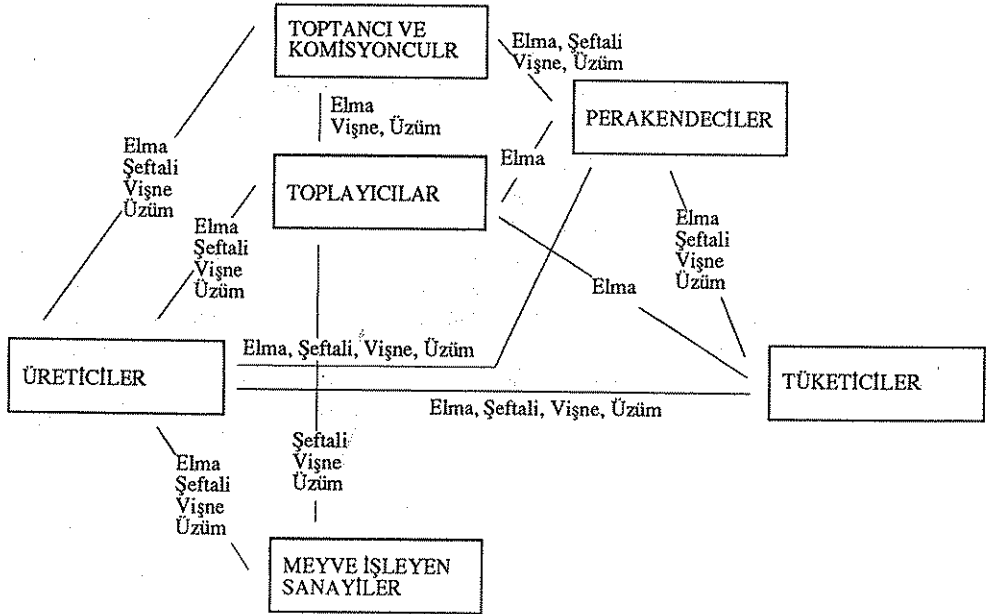
Kaynak: - DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar,
- Tokat Tarım İl Müdürlüğü Meyve Üretim Kamesi

İlde Elmanın pazarlama kanalları Şekil 1'den de görülebileceği gibi üreticilerden direkt il ve ilçelerdeki pazar yerlerinde tüketicilere arz edilirken diğer taraftan bir kısmı meyve işleyen sanayilere, bir kısmında araçlar kanalıyla yada doğrudan perakendecilere ve oradan tüketicilere pazarlanmaktadır.

3.1.2. Şeftali Üretimi ve Pazarlaması

Şeftali üretimi incelendiğinde, yine toplam üretimin büyük çoğunluğu Merkez ilçeden sağlanmaktadır. 1988 yılı verilerine göre toplam şeftali üretiminin % 49.35'i Merkez ilçede gerçekleştirilmiştir. Merkez ilçeyi sırasıyla Niksar, Erbaa, Turhal ve diğer ilçeler izlemektedir. Tokat ilinde yıllar itibariyle şeftali üretimi çizelge 3'de verilmiştir. Çizelge'de görülebileceği gibi gerek üretimde ve gerekse ağaç sayısında yıllar itibariyle büyük iniş ve çıkışlar söz konusu olmaktadır. Nitekim son üç yıllık dönemde şeftali üretimi incelendiğinde, 1986 yılında toplam üretim bir önceki yıla göre % 417.3 oranında artarken, 1987 yılında 1986 yılına göre % 67.97 oranında azalma göstermiştir. 1988 yılında ise bir önceki yıla göre % 25.19 oranında artmıştır. Ortalama yıllık artış oranlarına bakıldığında, 1977-1988 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde ilde şeftali üretimi ortalama yılda % 7.32 oranında azalırken, meyve veren yaştaki ağaç sayısı da ortalama yılda % 0.07 oranında artmıştır.

Şekil 1: Tokat İlinde Elma, Şeftali, Vişne ve Üzüm'ün Pazarlama Kanalları

Tokat İlnde Yetiştirilen Başlıca Meyvelerin Üretim ve Pazarlama Durumu ve Mevcut Sorunları

Çizelge 3: Tokat İlnde Yıllar İtibariyle Şeftali üretimi ve Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı

Yıllar	Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı				Şeftali Üretimi			
	(Adet)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)	(Ton)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)
1977	211725	100.00	--		14 137	100.00	--	
1978	208425	98.44	98.44		7 044	49.83	49.83	
1979	212175	100.21	101.80		7 200	50.93	102.21	
1980	230245	108.75	108.52		7 326	51.82	101.75	
1981	240755	113.71	104.56		8 857	62.65	120.90	
1982	233450	110.26	96.97	0.04	8 358	59.12	94.37	-7.32
1983	217276	102.62	93.07		11 445	80.96	136.93	
1984	242452	114.51	111.59		14 533	102.80	126.98	
1985	230352	108.80	95.01		1 877	13.28	12.92	
1986	207200	97.86	89.95		7 834	55.41	417.37	
1987	209784	99.08	101.25		2 509	17.75	32.03	
1988	217040	102.51	103.46		3 141	22.22	125.19	

Kaynak: - DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar,
- Tokat Tarım İl Müdürlüğü Meyve Üretim Karnesi, Çeşitli Yıllar

İlde şeftalinin pazarlama kanalları Şekil 1'de görülmektedir. Nitekim üretilen şeftalinin bir kısmı doğrudan pazar yerlerinde üreticiden tüketiciye aktarılırken, bir kısmında doğrudan veya toplayıcılar kanalıyla meyve işleyen sanayilere ve bir kısmında toptancı ve komisyonculara ve oradan perakendeciler kanalıyla tüketicilere ulaştırılmaktadır.

3.1.3. Vişne Üretimi ve Pazarlaması

Tokat ilinde Vişne üretiminin büyük çoğunluğunu merkez ilçede gerçekleştirilmektedir. 1988 yılı verilerine göre merkez ilçedeki vişne üretimi, ildeki toplam Vişne üretiminin % 72.89'unu oluşturmuştur. Merkez ilçeyi sırasıyla Zile, Erbaa, Turhal ve diğer ilçeler izlemektedir. İldeki toplam vişne üretiminde Çizelge 4'dende görülebileceği gibi, yıllar itibariyle dalgalanmalar söz konusudur. Son üç yıllık vişne üretimi incelendiğinde, 1986 yılında bir önceki yıla göre % 20.66 oranında ve 1987 yılında 1986 yılına göre % 74.9 oranında bir azalma söz konusu olmuştur. 1988 yılında ise yine bir önceki yıla göre % 45 oranında üretim artışı gerçekleşmiştir. Ortalama yıllık artış oranlarına bakıldığında 1977-1988 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde ilde vişne üretimi ortalama yılda % 1.01 oranında artarken, meyve veren yaştaki ağaç sayısında ortalama yılda % 3.23 oranında artmıştır.

Vişne üretimindeki yıllık dalgalanmalar büyük ölçüde bazı yıllarda ortaya çıkan iklim şartlarındaki ani değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bunun yanısıra meyve veren yaştaki ağaç sayısındaki ortalama yıllık artış oranının yüksek olması bu meyvenin, meyve işleyen

Çizelge 4: Tokat İlinde Yıllar İtibariyle Vişne üretimi ve Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı

Yıllar	Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı				Vişne Üretimi			
	(Adet)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)	(Ton)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)
1977	116550	100.00	--		4 581	100.00	--	
1978	101400	87.00	87.00		2 954	64.48	64.48	
1979	103600	88.89	102.17		3 120	68.11	105.62	
1980	112176	96.25	108.28		2 976	64.96	95.38	
1981	117967	101.22	105.16		4 035	88.08	135.58	
1982	120577	103.46	102.21	3.23	4 160	90.81	103.10	1.01
1983	128460	110.22	106.54		5 205	113.62	125.12	
1984	138159	118.54	107.55		7 247	158.20	139.23	
1985	141610	121.50	102.50		7 435	162.30	102.59	
1986	142365	122.15	100.53		5 899	128.77	79.34	
1987	141680	121.56	99.52		1 480	32.31	25.09	
1988	144859	124.29	102.24		2 146	46.85	145.00	

Kaynak: - DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar,
- Tokat Tarım İl Müdürlüğü Meyve Üretim Karnesi, Çeşitli Yıllar

sanayilerin temel hammaddesi olması ve yörede bu yönde faaliyet gösteren fabrikaların bulunmasının etkisi olduğu ifade edilebilir.

İlde vişne üretiminin büyük çoğunluğu meyve işleyen sanayilerce değerlendirilirken, bir kısmında taze olarak tüketicilere arz edilmektedir. Vişnenin pazarlama kanalları Şekil 1'de gösterilmiştir. Üretilen vişne özellikle şehir merkezlerine çok yakın üretim merkezlerinde doğrudan üreticiden tüketiciye aktarılırken, üretimin büyük bir kısmında, yoğun olarak üretim yapılan bölgelerde kurulan kantarlarda meyve işleyen sanayilere arz edilmektedir. Ayrıca toptancı, komisyoncu, parakendeci gibi araçlar kanalıyla da tüketicilere akış söz konusu olmaktadır.

3.1.4. Üzüm Üretimi ve Pazarlaması

Tokat ilinde önemli meyve üretim dallarından biriside üzüm üretimidir. Üzüm üretiminin ilçeler itibariyle dağılımı incelendiğinde Merkez ilçe ilk sırada yer almaktadır. 1988 yılı verilerine göre toplam il üzüm üretiminin % 34.17'si Merkez ilçeden sağlanmıştır. Merkez ilçeyi sırasıyla Turhal, Erbaa, Zile, Niksar ve diğer ilçeler izlemektedir. İlde üzüm üretimi Çizelge 5'de verilmiştir. Çizelgedende görülebileceği gibi üzüm üretiminde de yıllar itibariyle bir dalgalanma görülmekle birlikte genelde bir azalma söz konusu olmaktadır. Nitekim son üç yıllık üzüm üretimi incelendiğinde, 1986 yılında 1985 yılına göre % 3.39 oranında azalma görülürken, 1987 yılında bir önceki yıla göre % 0.78 oranında artış söz

Tokat İlinde Yetiştirilen Başlıca Meyvelerin Üretim ve Pazarlama Durumu ve Mevcut Sorunları

Çizelge 5: Tokat İlinde Yıllar İtibariyle Üzüm üretimi ve Üretim Alanları

Yıllar	Üretim Alanı				Üzüm Üretimi			
	(Hektar)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)	(Ton)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)
1977	13 659	100.00	--		14 137	100.00	--	
1978	13 647	99.01	99.91		25 058	64.63	64.63	
1979	13 614	99.67	99.76		38 677	99.75	154.35	
1980	13 646	99.90	100.24		39 975	103.10	103.36	
1981	14 203	103.98	104.08		53 600	138.24	134.08	
1982	13 693	92.93	89.37	-7.92	58 943	152.02	109.97	-1.55
1983	12 771	93.50	100.61		69 915	180.32	118.61	
1984	6 364	46.59	49.83		28 274	72.92	40.44	
1985	7 341	53.74	115.35		33 910	87.46	119.93	
1986	7 044	51.57	95.95		32 760	84.49	96.61	
1987	6 824	49.96	96.88		22 017	85.16	100.78	
1988	6 407	46.91	93.89		28 534	73.59	86.42	

Kaynak: - DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar,
- Tokat Tarım İl Müdürlüğü Meyve Üretim Kamesi, Çeşitli Yıllar

konusu olmuştur. 1988 yılında ise yine bir önceki yıla göre % 13.58 oranında üretim azalması görülmüştür. Ortalama yıllık artış oranları dikkate alındığında, 1977-1988 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde, ilde üzüm üretimi ortalama yılda % 1.55 oranında azalırken, üzüm üretim alanları yine aynı dönemde ortalama yılda % 7.92 oranında azalma göstermektedir.

İlde gerek üzüm üretiminde ve gerekse üretim alanlarındaki bu azalışın en önemli nedenleri arasında, yerli anaçlarla kurulu bağ alanlarında Floksera tahrifatının ileri boyutlara ulaşmış olması sayılabilir.

İlde üretilen üzümün önemli bir kısmı meyve işleyen sanayilere pazarlanmakta ve diğer bir kısmında sofralık olarak tüketicilere sunulmaktadır. Üzümün pazarlama kanalları yine Şekil 1'de görülebileceği gibi Vişne ile benzerlik arz etmektedir.

3.2. Tokat İlinde Meyve Yetiştiriciliğinin Mevcut Sorunları

İncelenen meyvelerin üretim ve pazarlama durumları hakkında bu bilgilerden sonra, il meyveciliğindeki mevcut sorunlar Teknik, Ekonomik ve Pazarlama sorunları olarak üç ana başlık altında irdelenebilir.

3.2.1. Teknik Sorunlar

Teknik sorunlar üretimin her aşamasında yada diğer bir ifade ile fidan seçimi, temini,

toprak hazırlığı, mücadele, sulama, gübreleme ve benzeri tüm işlemlerde ortaya çıkan sorunları kapsamaktadır.

Meyve yetiştiriciliğinde kaliteli, yöre şartlarına adapte olmuş verimi yüksek ve pazar isteklerine uygun fidan seçimi büyük önem taşır. Bu konuda yapılacak bir yanlış seçim ileriki yıllarda büyük ekonomik kayıplara neden olabilmektedir.

Tokat ilinde fidan ihtiyacı resmi ve özel kuruluşlardan sağlanmaktadır. Meyve üreticileri ile yapılan anket sonuçlarına göre incelenen işletmelerin % 60.7'si fidan ihtiyacını Resmi kuruluşlardan temin ederken, % 28.6'sı da özel fidan satıcılarından sağlanmaktadır. Ayrıca incelenen işletmelerin % 10.7'si de fidan ihtiyaçlarını kendi üretimlerinden karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak üreticiler meyve fidanları ve temini konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Fidan temini konusundaki sorun, üreticilerin istedikleri zamanda resmi kuruluşlardan fidan temin edememeleridir. Nitekim incelenen işletmelerin % 34.5'i istedikleri zamanda fidan bulamadıklarını ifade etmektedirler.

Fidan konusunda üreticilerin karşılaştıkları sorunlardan biri de, özellikle resmi kuruluşlardan sağlanan fidanların ileriki yıllarda karışık çeşitlerden oluştuğunun ortaya çıkmasıdır. Nitekim resmi kuruluşlardan fidan alan işletmelerin % 26.7'si aldıkları fidanların dikildikten sonra karışık çeşitlerden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Bu durumla karşılaşan işletmelerin % 30'u bu fidanları yeniden aşladıklarını belirtirken, % 23.3 fidanlar söktüklerini ve % 46.7'si de bu fidanlara herhangi bir işlem yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Şüphesiz bu durum bir taraftan üreticilerin üretim maliyetlerine olumsuz yönde etki ederken, diğer taraftan büyük verim kayıplarına da neden olabilmektedir.

Meyve üretiminde gübreleme işlemi oldukça önemlidir. Ancak meyve parsellerine verilmesi gereken gübre miktarı toprağın yapısı, ağaçların yaşı, verim ve iklim koşullarına göre değişmektedir. Bu nedenle en iyi gübreleme yaprak ve toprak analiz sonuçlarına göre yapılmalıdır. Ancak ilde bu uygulamanın yaygın olduğu söylenemez. Nitekim incelenen işletmelerin % 91.96'sının toprak analizi yaptırmadıkları belirlenmiştir. Bu durumda üretim ve verimi olumsuz yönde etkileyeceği belirtilebilir.

Budama konusunda üreticilerin yeterli bilgi sahibi olmamaları ve ayrıca, budama mevsiminde yeterince kalifiye budama ustalarının bulunamayışı, ilde budama konusunda en önemli sorunlardan birisidir. Nitekim incelenen işletmelerin % 53.6'sı budamayı kendilerinin yaptıklarını belirtirlerken, % 46.4'ü de bilgi noksanlığı nedeniyle budamacı ustalarına yaptırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumda, budama konusunda eğitim ve yayım hizmetlerinin yeterince yapılamadığı ifade edilebilir.

Meyve yetiştiriciliğinde önemli bakım faaliyetlerinden birisi de seyreltme işlemidir. Seyreltme ağaçtan normal bir ürün alma ve ağacın fizyolojik dengesinin korunması bakımından oldukça önemli bir işlemdir. Ancak ilde seyreltmenin yaygın olarak yapılamadığı ifade edilebilir. Nitekim incelenen işletmelerin sadece % 10.7'sinin seyreltme yaptıkları tes-

Tokat İlinde Yetiştirilen Başlıca Meyvelerin Üretim ve Pazarlama Durumu ve Mevcut Sorunları

bit edilmiştir. Bununla birlikte üreticiler budama ile birlikte doğal olarak seyreltme yapıldığını ayrıca seyreltmeye gerek kalmadığını da ifade etmişlerdir. Bu konuda üreticilere bilgi akışının yeterince sağlanamaması bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Meyve üretiminde tarımsal mücadele ayrı bir önem taşır iyi bir yetiştiricilik yapmak ve pazar değeri yüksek, kaliteli meyve üretmenin yollarından biri de toplu ve bilinçli bir şekilde tarımsal mücadele uygulamaktır. Yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında, örneğin mücadele yapılmadığında Elma İç Kurdunun % 40, Yaprak Bitkilerinin % 50, şeftalide Yaprak Kıvılcıklığının % 100'lere varan ürün kayıpları konunun önemini daha iyi vurgulamaktadır (12, sh. 268).

Tokat ilinde tarımsal mücadele konusunda da bazı sorunlar söz konusudur. Nitekim incelenen işletmelerin % 18.8'i hiç ilaçlama yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte mücadele yapan işletmelerin % 33'ünün ilaçlama konusunda tarım kuruluşlarına danıştıkları, % 36.6'sının kendi bilgi ve tecrübelerine göre ilaçlama yaptıkları, % 18.7'sinin köydeki diğer yetiştiricilere bakarak ilaçlama yaptıkları ve % 11.7'sinin de ilaç bayilerine danışarak ilaçlama yaptıkları tesbit edilmiştir.

İlde ilaçlama konusunda; alet ve makina yetersizliği, bilgi noksanlığı, tarım kuruluşlarınınca yeterli eğitim ve yayım hizmetlerinin verilememesi, özellikle ilaçlama zamanlarında üreticilerin finansman güçlüğü içinde bulunmaları ve tarımsal ilaç fiyatlarının oldukça yüksek olması etkin ilaçlamayı engelleyen unsurlardan en önemlileridir. Tokat ilinde meyvecilikte yoğun olarak kullanılan bazı ilaçların yıllar itibarıyla fiyatları ve fiyatlarda ortaya çıkan değişimler Çizelge 6'da verilmiştir.

3.2.2. Ekonomik Sorunlar

Bilindiği gibi meyve üretimini etkileyen etkenlerden en önemlileri iklim şartlarında ortaya çıkan ani dalgalanmalar ve üretim tekniği konusundaki bilgi birikiminin yetersiz olması sonucu gerekli bakım faaliyetlerinin yeterince yapılamamasıdır. Bu ve benzeri nedenlerle meyve üreticileri risk ve belirsizliğin yoğun olduğu bir ortamda faaliyetlerini sürdürmekte-

Çizelge 6: Bazı Tarımsal Mücadele İlaçlarının Yıllar İtibarıyla Fiyatları

Yıllar	GÖZTAŞI				ANTRAKOL				DECIS 25			
	Fiyat (Adet)	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)	Fiyat TL/Kg	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)	Fiyat TL/Kg	Genel indeks 1977=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1977-1988)
1981	60	100.00	100.00		336	100.00	100.00		209	100.00	100.00	
1982	100	166.7	166.7		532	158.3	158.3		238.25	114.2	114.2	
1983	170	283.3	170.0		692	205.9	130.1		350	167.5	146.6	
1984	225	375.0	132.4	34.8	815.2	242.6	117.8		399.75	191.3	134.2	
1985	315	525.0	140.0		1320	392.9	161.9		474.75	227.2	118.3	
1986	522	870.0	165.7		2322.4	691.2	175.9	35.7	1048.25	501.5	220.8	
1987	700	1166.7	134.1		3960	1178.6	170.5		1200	574.2	114.5	
1988	--	--	--		6600	1964.3	166.7		1340.50	641.4	111.7	
1989	--	--	--		8969.6	2669.5	133.9		3300	1578.9	246.2	31.6

Kaynak: Tokat Tarım İl Müdürlüğü, Bitki Koruma Şubesi Müdürlüğü Dosyaları.

dirler. Bu itibarla meyve üretiminde ortaya çıkan yıllık üretim dalgalanmaları ve fiyat dalgalanmaları üreticileri ekonomik bakımdan güç durumunda bırakmaktadırlar. Bu durum bir yandan üreticilerin yeni teknolojileri tanıması ve kullanmasını olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan bazı temel girdilerin teminini ve kullanımını güçleştirmektedir.

Çizelge 7'de Tokat ilinde, ele alınan meyvelerde yıllar itibarıyla üreticilerin eline geçen fiyatlar sunulmuştur. Çizelgeden de izlenebileceği gibi fiyatlarda yıllar itibarıyla dalgalanmalar söz konusu olmaktadır. Nitekim son üç yıllık dönemde üreticinin eline geçen fiyatlardaki değişimler incelenirse, örneğin elmada 1985 yılında bir önceki yıla göre fiyatlar % 83.5 oranında artarken, 1986 yılında 1985 yılına göre % 13.1 oranında artış göstermiştir. 1987 yılında ise yine bir önceki yıla göre % 40.1 oranında artış ortaya çıkmıştır.

Şeftalide üreticilerin eline geçen fiyatlar incelendiğinde, 1985 yılında bir önceki yıla göre fiyatlar % 66.9 oranında artış gösterirken, 1986 yılında 1985 yılına göre % 2.6 oranında azalma göstermiştir. 1987 yılında ise yine bir önceki yıla göre fiyat artış oranı % 5.9'dur. Diğer meyvelerdeki fiyat değişimleri çizelgede görülebilmektedir. Fiyatlarda yıllar itibarıyla ortaya çıkan bu dalgalanmaların üreticileri ileriye dönük kararlar olmasında olumsuz yönde etkileyeceği ve bunun yanısıra meyve bahçelerinde yapılması gereken bakım faaliyetlerinin aksamasına neden olabileceği ifade edilebilir.

Ele alınan meyvelerde üreticinin eline geçen fiyatlardaki ortalama yıllık artış oranları dikkate alındığında, 1977-1987 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde üretici fiyatlarındaki ortalama yıllık artış oranı, Elmada %28.2 iken bu oran Şeftalide % 31.1, Vişnede % 29.9 ve Üzümde % 27'dir. Ancak gelişmelerin üreticilerin lehine bir gelişme gösterdiğini ifade etmek oldukça güçtür. Nitekim dönemler itibarıyla aynı dönemi kapsamı bakımından 1981-1987 yılları arasındaki 7 yıllık dönemdeki duruma bakıldığında Çizelge 8'de görülebileceği gibi örneğin Elma'da üreticinin eline geçen fiyatlarda ortalama yıllık artış oranı % 30.71 iken, Elmada ve diğer meyvelerde sürekli olarak kullanılan Göztaşı fiyatında ortalama yıllık artış oranı % 34.8'dir. Diğer meyvelerde de durum farklı değildir. Yani ilde ele alınan meyvelerde üretici fiyatları kullanılan önemli girdi fiyatlarının gerisinde bir seyir

Çizelge 7: Tokat İlinde Bazı Meyvelerde Yıllar itibarıyla Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar

Yıllar	ELMA				ŞEFTALİ				VIŞNE			
	Fiyat TL/Kg	Genel indeks 1978=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1978-1987)	Fiyat TL/Kg	Genel indeks 1978=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1978-1987)	Fiyat TL/Kg	Genel indeks 1978=100	Zincirleme indeks	Ortalama Yıllık Artış Oranı (1978-1987)
1978	7.6	100.0	--		11.54	100.0	--		15.0	100.0	--	
1979	12.28	161.6	161.6		14.53	125.9	125.9		12.0	80.0	80.0	
1980	20.61	271.2	167.8		28.56	247.5	196.6		26.5	176.7	220.8	
1981	28.78	378.7	139.6		46.25	400.8	161.9		33.3	222.2	125.8	
1982	30.34	399.2	105.4	28.2	47.14	408.5	101.9	31.1	55.7	371.4	167.1	29.9
1983	36.94	486.1	121.7		65.00	563.3	137.9		58.33	388.9	104.7	
1984	59.14	778.2	160.1		115.0	996.5	176.9		93.33	622.2	160.0	
1985	108.50	1427.6	183.5		192.0	1663.8	166.9		134.0	893.3	143.6	
1986	122.75	1615.1	113.1		187.0	1620.5	97.4		164.0	1093.3	122.4	
1987	172.00	2263.2	140.1		385.0	3336.2	205.9		313.0	2086.7	190.9	

Kaynak: DİE, Çiftçinin Eline Geçen Fiyat İstatistikleri, Çeşitli Yıllar.

Tokat İlinde Yetiştirilen Başlıca Meyvelerin Üretim ve Pazarlama Durumu ve Mevcut Sorunları

Çizelge 8: Tokat ilinde incelenen Meyvelerde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlardaki ve Bazı Tarımsal ilaç Fiyatlarında Ortalama Yıllık Artış Oranları (1981-1987) (%)*

	Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar				Bazı Tarımsal İlaçlar			
	Elma	Şeftali	Vişne	Üzüm	Göztaşı	Antrakol	Decis 25	Moreston
Ortalama Yıllık Artış Oranı 1981-1987 (%)	30.71	34.29	33.21	24.46	34.80	37.79	30.08	41.46

* Çizelge 6 ve 7'deki Veriler Kullanılarak Hesaplanmıştır.

göstermektedir. Nitekim Çizelge 9'da da ilde ele alınan meyvelerde üretici fiyatları ile üretimde kullanılan bazı girdilerin fiyatları arasındaki nisbi ilişkiler sunulmuştur. Çizelgeden de görülebileceği gibi örneğin 1981 yılında 1 Kg Elma fiyatı karşılığında 0.48 Kg Göztaşı alınabildiği halde, 1987 yılında 1 Kg Elma fiyatı karşılığında 0.25 Kg Göztaşı alınabilmektedir.

İşte bu ve benzeri durumların üreticiler aleyhine bir gelişme göstermesinin doğal bir sonucu olarak, üreticiler meyvecilik faaliyetlerinden beklentilerini elde edememekte ve buda meyve üretimini, kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yörede ekonomik sorunlardan bir diğeri de üreticilerin finansman açıklarını karşılamak üzere kredi kaynaklarından yeterince faydalanamamalarıdır. Kredi faizlerinin çok yüksek olması bu konuda üreticileri caydırıcı bir rol oynamaktadır. Nitekim incelenen işletmelerde 1987-1988 üretim döneminde meyvecilikte kullanılmak üzere işletme kredisi alan üreticilerin oranı % 8.2'dir. Bunun dışındaki diğer işletmeler kredi faizlerinin çok yüksek olması nedeni ile krediye başvurmadıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim meyvecilik işletmelerinin yoğunluk arzettiği Tokat ili -Merkez ilçesinde sadece Ziraat Bnkasından meyvecilik için işletme kredisi alan üreticilerin sayısı 1988 yılı itibariyle 27 adettir. İlde Tarım Kredi Koo-

Çizelge 9: İncelenen Meyvelerde Bu meyvelerin üretiminde Kullanılan Bazı Girdilerin Nisbi Fiyat İlişkileri*

Yıllar	Elma Fiyatı	Elma Fiyatı	Şeftali Fiyatı	Vişne Fiyatı	Üzüm Fiyatı	Elma Fiyatı	Elma Fiyatı
	Göztaşı Py.	Antrakol Fy.	Moreston Fy.	Göztaşı Fy.	Göztaşı Fy.	Amonyum Nit.	Üre Fiyat
1981	0.48	0.09	0.48	0.56	0.50	2.88	1.34
1982	0.30	0.06	0.30	0.56	0.60	3.03	1.41
1983	0.22	0.05	0.31	0.34	0.49	3.69	1.72
1984	0.26	0.07	0.40	0.41	0.54	2.69	1.26
1985	0.34	0.08	0.38	0.42	0.61	3.10	1.41
1986	0.24	0.05	0.18	0.31	0.38	2.36	1.33
1987	0.25	0.04	0.25	0.45	0.37	2.10	1.31

* Çizelge 6 ve 7'deki Veriler Kullanılarak Hesaplanmıştır.

peratifleri kayıtlarına ulaşamamasına rağmen sadece Ziraat Bankasından kredi alan üreticilerin sayısının çok düşük olması bu sorunu daha iyi vurgulamaktadır. Yine aynı yıl için Tesis kredisi alan işletme sayısı da 1 dir.

3.2.3. Pazarlama Sorunları

Üreticilerin bu teknik ve ekonomik sorunların altında yatan temel nedenlerden birisi, ürünlerini yeterince pazarlayamamaları yada ürünlerini pazarda değerlendirememeleridir. Çünkü pazarlama, üreticilerin mevcut kaynaklarını daha etkin kullanabilmesi, ürünlerine daha iyi bir fiyat bulması ve buna bağlı olarak gelirlerini artırması açısından önemli bir faaliyettir. Pazarlama faaliyeti ürünün hasatı, boylaması, ambalajlaması, depolaması, nakliyesi gibi bir çok işlemleri kapsar.

Yaş meyvelerin çabuk bozulabilir olması nedeniyle hasat anında büyük bir dikkat ve özen gösterilmesi zorunluluğu vardır. Yörede hasat konusunda karşılaşılan sorunlardan birisi, hasat mevsiminde yeterince ve toplama tekniği konusunda bilgili işçi temininde güçlük çekilmesidir. Bunun yanısıra hasat tekniği konusunda bilgi noksanlığı nedeniyle ürün kayıplarının ortaya çıkmasında diğer bir sorundur. Nitekim incelenen işletmelerde hasat esnasında Elma ve Armuta ortalama % 8-10, üzüm ve vişnede % 4-5 ve Şeftalide % 5-10 arasında ürün kaybı olduğu üreticilerce ifade edilmiştir.

Pazarlama faaliyetinde yer alan işlemlerden bir diğeride boylamadır. Çünkü gerek tüketici ve gerekse pazarlama zincirinde yer alan araçların istekleri genellikle satın aldıkları meyvelerin aynı boy ve kalitede olması yönündedir. Ancak incelenen işletmelerin % 30.4'ü boylama yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Boylama konusunda üreticilerin alet ve ekipmanlara sahip olmaları ve bu nedenle boylama işlemini yeterince yapamamaları pazarlama konusunda ortaya çıkan diğer bir sorundur.

Boylama işleminin yanısıra ambalajlamada önemli bir pazarlama işlemidir. Ambalajlama, ürünün tüketiciye ulaşmaya kadar kalitesini ve özelliğini koruyan bir faktördür. Yörede ambalajlama malzemesi olarak büyük ölçüde ağaç ambalaj sandıkları kullanılmaktadır. İncelenen işletmelerin büyük çoğunluğunda sandık fiyatlarının yüksekliği nedeniyle eski sandıkları kullanmak durumunda kalmaları pazarlama konusunda ortaya çıkan bir diğer sorundur.

Nakliye işlemi pazarlamada önemli bir yere sahiptir. Yörede kısa mesafeli taşımalarda büyük ölçüde traktör ve kamyon kullanılmaktadır. Bu konuda ilde karşılaşılan sorunlardan biri, köyleri il ve ilçe merkezlerine bağlayan ulaşım ağının, yani yolların bozuk olmasıdır. Bu durum meyvenin taşınması esnasında zarar görmesine neden olmaktadır.

Pazarlama konusunda diğer bir sorunda depolama sorunudur. İlde depolama konusunda 4 adet işletme faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin depo kapasiteleri toplam 6700 ton/yıldır. Ancak bu kapasite yöre için çok yetersiz olmakla beraber, üreticilerin ürünlerini hemen paraya çevirme durumunda kalmaları, depolamayı engellemektedir.

İlde pazarlama zincirinde Toptancı, Perakendeci, Toplayıcı, Komisyoncu gibi araçlar

ve meyve işleyen sanayiler yer almaktadır. Bu konuda karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi, gerek ildeki toptancı halinin ve gerekse il ve ilçelerdeki semt pazarlarının düzensiz ve uygun olmayan bir yapı arzemesidir.

Ayrıca pazarlama konusunda üreticiler arasındaki kurumsal ilişki noksanlığında yörede en önemli sorunlardan birisidir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, üreticilerin pazarlama maliyetleri artmakta ve pazarlık gününden yoksun bulunmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak Tokat ili meyve üretiminde, gerek üretim aşamasında ve gerekse pazarlamada birçok sorunlar söz konusudur. Bu sorunlar il Meyveciliğini ve meyve üreticilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu itibarla il meyveciliğindeki sorunların değerlendirilmesi ve çözümlenmesi için gerekli girişim ve düzenlemelerin yapılması ivedilik arzeden bir konudur.

Mevcut sorunların çözümüne yönelik yapılabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Yöre için çeşit seçimi konusunda, dış pazar isteklerine uygun, standart, verimi yüksek ve yöre şartlarına adapte olabilecek çeşitlerin araştırılması ve yöre üreticilerine tanıtılması için çalışmalara ağırlık verilmelidir.

- Toprak işleme, budama, gübreleme, ilaçlama, hasat gibi teknik konularda üreticilere bilgi akışı sağlanmalı ve bu konuda eğitim ve yayım faaliyetlerine önemle ağırlık verilmelidir.

- Yoğun bir risk ve belirsizlik ortamında faaliyet gösteren meyve üreticilerinin desteklenmesi konusunda çalışmalar yapılmalı ve bu konuda izlenmesi gereken politikalar belirlenmelidir.

- Yörede yeni bahçe tesisi konusunda teşvik yapılmalı ve bu konu düşük faizli kredilerle desteklenmelidir.

- Yörede pazarlama imkanlarının geliştirilebilmesi konusunda araştırmalar yapılmalı, özellikle Grup Pazarlama Sistemi üzerinde çalışmalara ağırlık verilmeli ve dış pazar imkanları aranmalıdır.

- Yörede meyve üretiminin yoğun olarak yapıldığı üretim merkezlerinde soğuk depoculuğun tesisi ve geliştirilmesi konusunda da üreticilere destek sağlanmalıdır.

- İl ve ilçelerdeki toptancı ve semt pazarlarının ıslahı ve düzenlenmesi konusunda gerekli çalışmalara öncelik verilmelidir.

- Ayrıca meyve üreticilerinin özellikle finansman güclüğü çektikleri dönemde avanslar vb. yardımlarla, bu güçlüğü giderilmesi konusunda gerekli önlemler alınmalıdır.

Sonuçta, il meyveciliğindeki sorunların çözümlenmesi, teşhislerin iyi yapılması ve tedbirlerin tüm ilişkileri dikkate alan entegre bir yaklaşım içerisinde ele alınması ile mümkün olabilecektir. Bu konuda yöredeki tarımla ilgili tüm resmi ve özel kuruluşlara görev düştü-

güde açıktır.

Bu konularda yapılacak çalışmaların ve harcanacak çabaların büyüklüğü ölçüsünde de yöredeki meyve üreticilerinin gelirlerinde bir artış sağlanabilecek, mevcut kaynaklar daha ekonomik bir şekilde kullanılacak ve il'deki potansiyelin ülke ekonomisine katkısı yönünde etkin kullanımı gerçekleştirilebilecektir.

LİTERATÜR

1. Anonim, Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar, DİE Yayınları (Çeşitli Yıllar), Ankara.
2. Anonim, MPM, Tarım Şubesi, Türkiye'de Konserve ve Soğuk Hava Deposu İşletmeciliğinin Mevcut Durumu ve Ekonomik Önemi, MPM Yayınları, Ankara, 1968.
3. Anonim, MPM, Tarım Şubesi, Tarımsal Ürünlerin Pazarlanması, MPM Yayınları: 46, Ankara.
4. Anonim, Tarımsal Yapı ve Üretim (Çeşitli Yıllar), DİE Yayınları, Ankara.
5. Anonim, T.C. Ziraat Bankası, Tokat Şubesi Kayıtları.
6. Anonim, Tokat Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları.
7. Anonim, Tokat Tarım İl Müdürlüğü Bitki Koruma Şubesi Kayıtları.
8. Anonim, Tokat İli Meyve Üretme İstasyonu Kayıtları.
9. Anonim, Türkiye İstatistik Yıllığı (Çeşitli Yıllar), DİE Yayınları, Ankara.
10. Anonim, Türkiye Tarımsal Üretim Değeri, T.C. Ziraat Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları, No: 30, Ankara, 1986.
11. Anonim, Zirai ve İktisadi Rapor (1984-1985), TZOB Yayınları No: 155, Ankara, 1987.
12. Bora, Tayyar., Nafiz Delen, Türkiye'de Bitkisel Üretimde Tarımsal İlaç Sorunu ve Öneriler, 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayın no: 1783, İzmir, 1981.
13. Dizdaroğlu, Turgay, İzmir İli-Menemen İlçesinde Şeftali, Kayısı ve Erik Yetiştiriciliğinin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi (yayınlanmamış Doktora Tezi), Menemen, İzmir, 1985.
14. Doğan, Sedat, Türk Tarımında Bağ-Bahçe Ürünleri, 2. Türkiye İktisat Kongresi Tarım Kongresi Tebliğleri, DPT Yayın No: 1783, İzmir, 1981.
15. Güneş, Turan, Yıldız, Akın, Tarımsal Pazarlama, Türkiye II. Tarım Kongresi, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, 1981.
16. Güney, Dursun, Tokat Yöresinde Elma ve Üzüm'ün Üretim Girdileri ve Maliyeti, Köy Hizmetleri Tokat Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları No: 61, Tokat, 1985.

Tokat İlinde Yetiştirilen Başlıca Meyvelerin Üretim ve Pazarlama Durumu ve Mevcut Sorunları

17. Sayın, Süleyman, Tokat İlinde Bağcılık Araştırmaları, Tokat Bağcılığı Sempozyumu, Tokat, 1984.
18. Yücel, Ayhan, Yaş Meyve ve Sebzelerin Pazarlanması, Atatürk Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Yayın No: 55, Yalova, 1983.